

```
cat introduction.txt | tr -d '.,;:"- ' | tr ' ' '\n' | rev | sort | rev | uniq >
rev_dict.txt
```

Каждая из этих команд выполняет следующие действия:

1. *cat introduction.txt* – загружает в память ПК файл;
2. *tr -d '.,;:"- '* – удаляет из текста знаки препинания;
3. *tr ' ' '\n'* – заменяет каждый пробел в тексте на *Enter*, то есть преобразует текст в словарь словоформ;
4. *rev* – поменяет в каждой словоформе словаря буквы справа–налево, например, *недавно* – *онваден*;
5. *sort* – отсортирует преобразованный таким образом словарь по алфавиту;
6. *rev* – поменяет в каждой словоформе словаря буквы слева–направо, то есть вернет ее в исходную форму, например, *онваден* – *недавно*;
7. *uniq* – удалит повторяющиеся слова;
8. *> rev_dict.txt* – сохранит полученный обратный словарь на ПК с именем.

В результате получается обратный словарь, фрагмент которого представлен ниже:

<i>касающиеся</i>	<i>отличается</i>
<i>отличающиеся</i>	<i>изучается</i>
<i>имеющиеся</i>	<i>требуется</i>
<i>являющиеся</i>	<i>формируется</i>
<i>подвергался</i>	<i>игнорируется</i>
<i>попытался</i>	<i>представляется</i>
<i>осуществлялся</i>	<i>является</i>
<i>передающемся</i>	<i>проявляется</i>
<i>обратимся</i>	<i>определяется</i>
<i>сложившимся</i>	<i>объясняется</i>
<i>изучавшегося</i>	<i>становится</i>
<i>рассматривается</i>	<i>приводится</i>
<i>сказывается</i>	<i>сводится</i>
<i>утверждается</i>	<i>относится</i>
<i>отражается</i>	<i>кажутся</i>
<i>познается</i>	<i>останутся</i>
<i>считается</i>	<i>развиваются</i>

А. А. Макоўскі

«ЛІТАСЦЬ» У КАНЦЭПТАСФЕРЫ АНГЛІЙСКОЙ І БЕЛАРУСКАЙ КУЛЬТУР

Пытанне ўспрыняцця рэчаіснасці народам і яе адлюстравання ў моўнай свядомасці – адна з асноўных праблем кагнітыўнай лінгвістыкі і лінгвакультуралогіі. Для вывучэння ўзаемасувязі паміж аб'ектыўнай рэальнасцю і яе адлюстраваннем у мове неабходна было перагледзець шэраг асноўных

тэрміналагічных адзінак. У выніку быў ўведзены лінгвістычны тэрмін *канцэпт*. Дадзены тэрмін дагэтуль з’яўляецца неадназначным і трактуецца па-рознаму. Зараз існуюць меркаванні, што канцэпт – гэта ўсё тое, што мы ведаем пра аб’ект; гэта аб’ект са свету «Ідэальнае»; канцэпт як сукупнасць яго знешняй, катэгарыяльнай аднесенасці і ўнутранай структуры як інварыянт усіх яго значэнняў. Усе канцэпты ўвасабляюць у сабе ідэі, якія ўзнікалі ў мове дыяхранічна. З гэтага пункту гледжання вельмі слушным з’яўляецца тлумачэнне дадзенае Ю. С. Сцяпанавым, які разумее канцэпт як згустак культуры ў святломасці чалавека, ствараючы ўзаемазалежнасць паміж святломасцю і культурай.

У межах даследавання праводзіцца параўнанне азначанай канцэпта-сферы ў беларускай і англійскай моўных карцінах свету, параўнальны метадазвалае лепш выявіць асаблівасці кожнай з культур.

Эмацыйныя станы немагчыма вымераць і апісаць ужываючы колькасныя паказчыкі, таму для апісання канцэпту «літасць» больш прыдатныя ўскосныя прыёмы тлумачэння, у прыватнасці сэнсавы і метафарычны.

Этымалогія слова *літасць* цалкам не вызначана, але мяркуецца, што карань *lit* абазначаў паняцце *чалавек*. Аб гэтым сведчаць прыклады з іншых моў: чэшскія *lidstvo* ‘чалавецтва’ і *lid* ‘людзі, люд’, а таксама старажытнаверхненямецкае *Liuti*, ці *Liudi* ‘людзі’. Першапачаткова слова магло абазначаць паняцце *чалавечнасць*. Паступова гэта значэнне разгалінавалася на некалькі новых. Тлумачальныя слоўнікі даюць наступныя варыянты значэння *літасць*: *добрыя, велікадушныя адносіны; міласць*. Прычым адсутнасць літасці тлумачыцца як *жорстка, строга, неміласэрна, не шкадуючы*.

Дадзены канцэпт ужываецца ў шэрагу ўстойлівых метафарычных мадэлей, напрыклад *мець літасць; не даваць літасці*, што спрыяе наданню абстрактнаму паняццю ўласцівасцей канкрэтнага прадмета.

Паняцце *літасць* блізкае да паняццяў *спагады* і *міласэрнасці*, таму яны часта ўжываюцца ў аднолькавых кантэкстуальных сітуацыях. Існаванне сінанімічнай паралелі: *літасць – спагада* выдатна ілюструецца М. Ваданосавым у кнізе «Галасы на вадзе»: «*Вялікія светлыя вочы глянулі на мяне з мальбой і страхам, нібы прасілі літасці*». Сінанімічную паралель: *літасць-міласэрнасць* можна знайсці ў творах Я. Коласа: «*Давалі людзі ёй дарады, Куды схадзіць, каго спытаць. Хадзіла, мерала прысады, Каб літасць, праўду напаткаць*». Існуе таксама сінанімічная паралель *літасць-міласць*: «*...Вайсковы загад не можа датычыцца жанчыны, якая вязе літасць цара свайму мужу*». Важна для нашага народа *літасць* у значэнні *міласць боская*. Гэта значэнне можна прасачыць у малітвах і рэлігійных тэкстах.

Таму можна казаць аб існаванні добра акрэсленай сінанімічнай парадыгмы: *Літасць-міласэрнасць-міласць*. Яе базісным элементам з прычыны шырыні паняццявых характарыстык з’яўляецца канцэпт «літасць». Прычым у рускай мове цалкам адсутнічае адпаведнік канцэпта «літасць», частка яго значэнняў пераходзіць да рускага адпаведніка канцэпта «міласэрнасць». Гэта слова прыйшло ў славянскія мовы з лацінскай, як калька з *misericordia*, адаптаваная старажытнаруская, беларускай, славацкай, польскай і інш. мовамі.

Слова *літасць* і адпаведна канцэпт, звязаны з гэтым словам – асабіста беларускія. Яны адлюстроўваюць асаблівасці беларускага светаадчування і займаюць прамежкавую пазіцыю між канцэптамі «чалавечнасць» і «міласэрнасць».

Семантычная структура слова *літасць* паступова трансфармуецца ў залежнасці ад кантэксту, які прыцягвае слова. Пад уплывам рускай мовы гэта слова паступова набліжаецца да больш інтэрнацыянальнага – *міласэрнасць*. Такая тэндэнцыя можа прывесці да іх аб'яднання ў адзін канцэпт, але гэта малаверагодна, таму што канцэпт «міласэрнасць» таксама дынамічны. Як адзначае А. В. Какорына, зараз значэнне слова *міласэрнасць* стала настолькі вузкім, што амаль што сінанімічна слову *дабрачыннасць*. Такім чынам суб'ектамі міласэрнасці могуць быць як асоба, супольнасць так і афіцыйная арганізацыя. Такая трансфармацыя забяспечвае больш трывалую пазіцыю слова *літасць* у межах яго паняццывай сферы.

Найбольш блізкі англійскі адпаведнік слова *літасць* – слова *mercy*. Яно паходзіць ад лацінскага *merces, merced* – *аддзяка*. У хрысціянскай латыні ўжывалася ў значэнні 'спагада, міласць'. Пазней праз старажытнафранцузскую мову *merci* 'удзячнасць; спачуванне, літасць' перайшло ў сярэднеанглійскую.

У сучаснай англійскай мове слова *mercy* мае значэнні: 'міласэрнасць'; 'спагада', 'літасць', 'спачуванне', 'міласць', якія амаль поўнасю адпавядаюць беларускім (*the boy was screaming and begging for mercy* – *хлопчык крычаў, просячы літасці*). З граматычнага пункту гледання слова *mercy* можа быць як невылічальным: *to beg for mercy*, так і вылічальным: *the mercies of God*, што сведчыць аб атаесамлені дадзенага канцэпта з матэрыяльнай рэччу. У беларускай мове такое атаесамленне таксама назіраецца ва ўстойлівых выразях, як напрыклад: *мець літасць*, але выказваецца іншымі сродкамі (лексічна) і з'яўляецца менш відавочным.

Слова *mercy* мае наступныя сінанімічныя паралелі: *forgiveness, pardon*, якія амаль адпавядаюць беларускаму слову *спагада*. Прычым англійскі сінанімычны рад менш разнастайны за беларускі, але ён адваротнапрапарцыянальны колькасці значэнняў саміх канцэптаў. Так паняццывыя паказчыкі канцэпта «mercy» з'яўляюцца больш развітымі, чым у яго беларускага адпаведніка, гэта тлумачыцца тым, што акрамя акрэсленых супадаючых значэнняў у англійскай мове маюцца і тыя, што не супадаюць, як напрыклад значэнне 'збаўленне' (*his death was in a way a mercy* – 'яго смерць была свайго рода збаўленнем'). Прычым у англійскай мове слова *mercy* можа ўжывацца як у форме назоўніка, так і ў форме канвертаванага азначэння, напрыклад *mercy missions* – 'місіі дабрачыннасці'.

Абодва словы ўжываюцца ў ідыяматычных выклічніках. Так англійскаму архаічнаму выклічніку *mercy me!* адпавядае беларускі аналаг *Божа літасцівы!* Пры гэтым іх семантычная структура адрозніваецца. Англійская ідыёма здаецца больш прагматычнай і індывідуалістычнай, але гэта спрэчна. Па аналогіі з ідыёмай *Mercy on you!* – *Бог з табой!* можна меркаваць, што ў паняццывай структуры канцэпту «mercy» закладзена яго метанімічнае атаесамленне з вышэйшымі сіламі.

Аб большай актыўнасці дадзенага канцэпта ў англійскай ментальнасці сведчыць і большая чым у беларускай колькасць ідыяматычных выразаў, напрыклад: *be thankful for small mercies* – і маленькім палёгкам трэба радавацца; *have mercy on* – літаваць; *tender mercies* – літасць. Пры гэтым беларуская ідыёма *на міласць кагосьці* мае некалькі аналагаў са словам *mercy*: *at the mercy of somebody*; *leave someone/something to the mercy of*; *throw oneself on someone's mercy*; *fling on smb.'s mercy*.

Падсумоўваючы вышэй згаданае можна зрабіць высновы, што абодва канцэпты з'яўляюцца важнымі складальнікамі маральнай прыроды беларускага і англійскага светаўспрымання. Сваеасаблівасць канцэптаў выяўляецца ў іх актыўнай дынаміцы, адлюстроўваючы эвалюцыю светаўспрымання чалавека. Кожны з іх мае свае асаблівасці, абумоўленыя культурай і працэсам іх развіцця. Англійскі канцэпт з'яўляецца больш актыўным у ментальнасці народа па прычыне большай колькасці значэнняў у яго паняццывай сферы і большай распаўсюджаннасці ў парэміялогіі мовы. Але гэты працэс тлумачыцца рознымі шляхамі ўтварэння іх слоў-намінантаў і як следствам частковым разыходжаннем значэнняў. Полісемантычнасць англійскага слова праяўляецца на большай ступені з нагоды меншага аб'ёму яго сінанімічнай парадыхмы і адпаведна аб'яднанню ў яго семантычнай структуры часткі значэнняў уласцівых сінонімам беларускага слова-намінанта. Пры гэтым англійскае слова *mercy* знаходзіцца паміж значэннямі *літасць* і *міласэрнасць*. Таму меншая колькасць значэнняў слова-намінанта *літасць* хутчэй адлюстроўвае не большую значнасць канцэпта ў культуры народа, а большую дакладнасць яго разумення. Да таго ж слова-намінант *літасць* гістарычна больш звязаны з культурай свайго народа, чым яго англійскі адпаведнік і з'яўляецца вельмі важным для разумення і захавання народнай культуры.

В. Ф. Руцкая

ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ И ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ С ЧИСЛОВЫМ КОМПОНЕНТОМ

Существование фразеологизмов с числовым компонентом в английском, русском и белорусском языках можно считать характерной чертой этих языков, языковой универсалией, равно как и наличие в языке числового компонента, при этом они обнаруживают черты как изоморфизма, так и алломорфизма. В этих языках представлены ФЕ, построенные на основе образа, который понятен только представителям исходного языка. Они могут отражать исторические события, обычаи, традиции народа. Так, фразеологизм *two and a plack* имеет компонент *plack*, обозначающий старинную шотландскую медную монету, равную 4 пенсам (XV–XVI вв.). Фразеологизм *cat o' nine tails* связан с традицией применения плети из девяти ремней в английской армии и на флоте вплоть до 1881 года. Белорусский фразеологизм *за дзедам шведам* значит 'очень давно'. Он содержит упоминание о шведских набегах на Беларусь. Анализируя и интерпретируя ФЕ, мы соотносим образную